

SURXONDARYO VILOYATIDA INKLYUZIV IQTISODIY O‘SHISHNI STATISTIK BAHOLASH: NAZARIY YONDASHUVLAR VA INTEGRAL INDEKSNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Rahmonqulova Komila Muhammadi qizi

Tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20605457>

Annotatsiya

Bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishni baholashda faqat iqtisodiy o‘shish sur‘atlari yoki ishlab chiqarish hajmining ortishini hisobga olish yetarli emas. Iqtisodiy o‘shish natijalarining aholi farovonligiga ta‘siri, daromadlarning taqsimlanishi va iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli inklyuziv iqtisodiy o‘shish konsepsiyasi zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mazkur tezisda inklyuziv iqtisodiy o‘shishning nazariy asoslari, uni statistik baholashning xalqaro tajribasi hamda Surxondaryo viloyati sharoitida qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, hududiy darajada inklyuziv iqtisodiy o‘shishni baholash uchun integral indeksni shakllantirishning metodologik yondashuvlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv iqtisodiy o‘shish, statistik baholash, hududiy rivojlanish, integral indeks, bandlik, kambag‘allik, inson kapitali, daromadlar tengsizligi.

Abstract

Nowadays, economic development cannot be assessed solely through economic growth rates or increases in production volumes. The impact of economic growth on social welfare, income distribution, and equal access to economic opportunities has become increasingly important. Therefore, the concept of inclusive economic growth has emerged as one of the key directions of modern economic research. This paper examines the theoretical foundations of inclusive growth, international approaches to its statistical assessment, and the possibilities of applying these approaches in the Surkhandarya region. In addition, methodological approaches to constructing an integral index for measuring inclusive economic growth at the regional level are proposed.

Keywords: inclusive economic growth, statistical assessment, regional development, integral index, employment, poverty, human capital, income inequality.

Kirish

So‘nggi yillarda dunyo mamlakatlarida iqtisodiy rivojlanish natijalarini baholashga bo‘lgan yondashuvlar sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda. An‘anaviy ravishda iqtisodiy taraqqiyot yalpi ichki mahsulotning o‘shishi bilan baholangan bo‘lsa, bugungi kunda iqtisodiy o‘shish natijalarining jamiyatning turli qatlamlariga qanday taqsimlanayotgani muhim mezon sifatida qaralmoqda. Chunki iqtisodiy o‘shish sur‘atlari yuqori bo‘lishi har doim ham aholi farovonligining oshishini yoki ijtimoiy tenglikning ta‘minlanishini anglatmaydi.

Shu nuqtai nazardan inklyuziv iqtisodiy o‘shish konsepsiyasi shakllanib, iqtisodiy rivojlanishning yangi modeli sifatida e‘tirof etila boshlandi. Inklyuziv iqtisodiy o‘shish iqtisodiy imkoniyatlarning kengayishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi, kambag‘allikning qisqarishi hamda iqtisodiy o‘shish natijalaridan aholining barcha qatlamlari foydalanishini nazarda tutadi.

O‘zbekistonda ham hududlarni kompleks rivojlantirish, aholi bandligini oshirish, kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy himoyani kuchaytirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur vazifalarni samarali bajarish uchun hududlarda inklyuziv iqtisodiy o‘shish darajasini statistik jihatdan baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli Surxondaryo

viloyatida inklyuziv iqtisodiy o'sishni baholashning nazariy va metodologik asoslarini o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Inklyuziv iqtisodiy o'sish konsepsiyasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda mazkur tushunchaning turli jihatlari yoritilgan. Anand, Mishra va Peiris iqtisodiy o'sish va daromadlar taqsimoti o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, inklyuziv o'sishni baholashning statistik yondashuvlarini taklif qilganlar. Ularning fikricha, iqtisodiy o'sishning inklyuzivligi aholi farovonligining keng qatlamlar bo'yicha o'sishi bilan belgilanadi.

McKinley tomonidan ishlab chiqilgan metodologiyada iqtisodiy o'sish, bandlik, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya ko'rsatkichlari asosiy indikatorlar sifatida qaraladi. Jahon iqtisodiy forumi tomonidan ishlab chiqilgan Inclusive Development Index esa iqtisodiy rivojlanish natijalarini tenglik va barqarorlik mezonlari bilan birgalikda baholash imkonini beradi.

Rytova, Gutman va Sousa tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda hududiy darajadagi inklyuziv rivojlanishni baholashda inson kapitali, daromadlar tengligi va infratuzilma omillarining muhimligi ta'kidlangan. Barnat va hammualliflar esa inklyuziv o'sish indeksini shakllantirishda statistik ko'rsatkichlarni tanlash va agregatsiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratganlar.

Inklyuziv iqtisodiy o'sishni statistik baholash metodologiyasi

Inklyuziv iqtisodiy o'sishni baholash ko'p o'lchovli statistik yondashuvni talab qiladi. Chunki iqtisodiy rivojlanish natijalari nafaqat ishlab chiqarish hajmi, balki aholi turmush darajasi va ijtimoiy farovonlikda ham namoyon bo'ladi.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar: aholi jon boshiga hududiy mahsulot, investitsiyalar hajmi, mehnat unumdorligi, tadbirkorlik faolligi.

Bandlik ko'rsatkichlari: bandlik darajasi, ishsizlik darajasi, yoshlar bandligi, ayollar bandligi. Inson kapitali ko'rsatkichlari: ta'lim qamrovi, sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish, ta'lim sifati ko'rsatkichlari.

Ijtimoiy ko'rsatkichlar: kambag'allik darajasi, aholi daromadlari, ijtimoiy yordam bilan qamrov, daromadlar tengsizligi.

Mazkur ko'rsatkichlarni yagona tizimga keltirish orqali inklyuziv iqtisodiy o'sishning integral indeksini shakllantirish mumkin. Bunda ko'rsatkichlarni standartlashtirish, normalizatsiya qilish va vaznlash usullaridan foydalaniladi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati

Tadqiqotda hududiy darajada inklyuziv iqtisodiy o'sishni baholash uchun iqtisodiy, ijtimoiy va demografik ko'rsatkichlarni integratsiyalovchi indikatorlar tizimi taklif etildi. Mazkur yondashuv kelgusida Surxondaryo viloyati uchun inklyuziv iqtisodiy o'sishning integral indeksini hisoblash, hududlar kesimida qiyosiy tahlillar o'tkazish hamda hududiy rivojlanish siyosatining samaradorligini baholash imkonini beradi.

Natijalar va muhokama

Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv iqtisodiy o'sishni baholashda faqat iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalanish yetarli emas. Bandlik, ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya ko'rsatkichlarini ham hisobga olish zarur.

Surxondaryo viloyati uchun inklyuziv iqtisodiy o'sish indeksini shakllantirish hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini yanada aniq baholash imkonini beradi. Shuningdek, mazkur indeks yordamida hududning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, mavjud muammolarni baholash hamda istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash mumkin.

Xulosa

Inklyuziv iqtisodiy o'sish iqtisodiy rivojlanish natijalarining jamiyatning barcha qatlamlariga yetib borishini ta'minlashga qaratilgan zamonaviy rivojlanish modelidir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv rivojlanishni baholashda iqtisodiy, ijtimoiy va demografik ko'rsatkichlarni birgalikda qo'llash zarur.

Surxondaryo viloyatida inklyuziv iqtisodiy o'sishni statistik baholash uchun integral indeksni ishlab chiqish hududiy rivojlanishni kompleks baholash imkonini beradi. Kelgusida mazkur metodologiya asosida amaliy statistik ma'lumotlar yordamida hisob-kitoblarni amalga oshirish va ekonometrik modellarni qurish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Anand, R., Mishra, S., & Peiris, S. J. (2013). Inclusive Growth: Measurement and Determinants. IMF Working Paper No. 13/135.
2. Ali, I., & Son, H. H. (2007). Measuring Inclusive Growth. Asian Development Review, 24(1), 11–31.
3. Barnat, N., MacFeely, S., Cantu, F., et al. (2023). Compiling an Inclusive Growth Index: Methodological Challenges, Considerations and Conclusions. Statistical Journal of the IAOS, 39(3), 699–719.
4. McKinley, T. (2010). Inclusive Growth Criteria and Indicators: An Inclusive Growth Index for Diagnosis of Country Progress. Asian Development Bank.
5. Ranieri, R., & Ramos, R. A. (2013). Inclusive Growth: Building Up a Concept. IPC-IG Working Paper No. 104.
6. Rytova, E., Gutman, S., & Sousa, C. (2021). Regional Inclusive Development: An Assessment of Russian Regions. Sustainability, 13(11), 5773.
7. Gupta, J., Pouw, N., & Ros-Tonen, M. (2015). Towards an Elaborated Theory of Inclusive Development. European Journal of Development Research, 27(4), 541–559.
8. World Economic Forum. (2018). The Inclusive Development Index 2018: Summary and Data Highlights. Geneva.